

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

П.А. Мінаєва

Криворізький державний педагогічний університет, az11999333z@gmail.com

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Н.М. Макаренко

Вступ. У наш час актуальною є тема розвитку критичного мислення в будь-якому віці, адже воно (на думку С. Терно) є важливою складовою життя інтелектуально розвиненої людини, яка зможе досягти великих цілей, відрізнити істину від підробки та реалізує свої можливості [1]. Це поняття викликає в нас доволі різні асоціації від негативного (суперечка, дискусія) до більш позитивного (творче, аналітичне мислення). А в епоху стрімкого розвитку кліпового мислення, дослідження критичного мислення є актуальним та доречним.

Виклад основного матеріалу. Термін «критичне мислення» фігурував у роботах багатьох психологів (Ж. Піаже, Дж. Брунера, Л. Виготського). Д. Браус і Д. Вуд визначають критичне мислення як розумне рефлексивне мислення, яке спрямоване на вирішенні того, у що вірити і що робити. Вони вважають, що «критичне мислення - це пошук здорового глузду: як міркувати об'єктивно і діяти логічно з урахуванням як своєї точки зору, так й інших думок, уміння відмовитися від власних упереджень. Воно є процесом самовдосконалення розвитком особистості. Критичне мислення – це здатність ставити нові запитання, випрацювати різноманітні аргументи, приймати незалежні та продумані рішення». Саме воно допомагає людині відстоювати власну думку, виражати свої погляди та чітко робити вибір, уникаючи сучасних маніпуляцій, які оточують нас повсюди чи то в магазині, чи на роботі, чи навіть у політиці [2].

Розвиток критичного мислення у підлітковому віці є важливим етапом становлення особистості, адже тоді вона пізнає світ через самоаналіз, самопізнання та самовдосконалення. Така людина шукає зв'язки між

предметами, постійно розвивається та самовдосконалюється, може аргументувати свою думку, відокремлювати конструктив від популізму, розширює кругозір, толерантна до думок інших людей, має гнучке мислення, може протистояти інформаційному тиску. Щодо Д. Клустера, який вивчав проблему розвитку критичного мислення, то він виділяє п'ять пунктів. По-перше, розвиток критичного мислення серед учнів повинен базуватися на самостійності, тобто на індивідуальному підході, коли кожен формулює свої ідеї, оцінки не базуючись на інших. По-друге, учень повинен знати багато інформації, щоб мати змогу її обробляти, обмірковувати. По-третє, початковим етапом критичного мислення є формулювання питань чи проблем, які треба вирішити, що стимулює виникнення інтересу та зацікавленості у підлітків. На переконання Дж. Біна: складність навчання критичного мислення полягає в тому, щоб допомогти учням побачити нескінчене різноманіття оточуючих нас проблем. Також, хотілося б звернутися до думки Дж. Дьюї, який казав, що діти починають мислити критично, коли виникає проблема, що стимулює їх природну допитливість. Тільки тоді, коли вони фокусуються на проблемі, шукають вихід, вони насправді думають.

По-четверте, критично мислячий учень прагне до аргументації (докази, твердження, доводи), тобто хоче довести, що його вибір є логічним та послідовним. І нарешті, по-п'яте, критичне мислення є соціальним, адже саме в груповій чи парній роботі ми можемо показати нашу здатність критично мислити, виражати свою думку та аргументувати її. Тому вчителі повинні використовувати такі види роботи, як: бесіди, дискусії та дебати. Всі ці пункти є важливими для формування критичного мислення учнів-підлітків [3].

Ми провели власне дослідження. Методами спостереження, бесід з вчителями, тестування у одній з загальноосвітніх шкіл міста (вибірка 27 учнів 6 класів) змогли визначити здатність школярів критично мислити і виявити те, наскільки їм потрібно удосконалювати власні вміння. Використовували експрес-тест «Встановлення причинно-наслідкових зв'язків», взятий із книги Микити Непряхіна «Я маніпулюю тобою». Він полягає в тому, щоб вирішити

10 схемок з підрядними сполучниками, вказуючи на місцях пропуску «А» – причину і «Т» – наслідок.

Результати тесту подані на діаграмі.

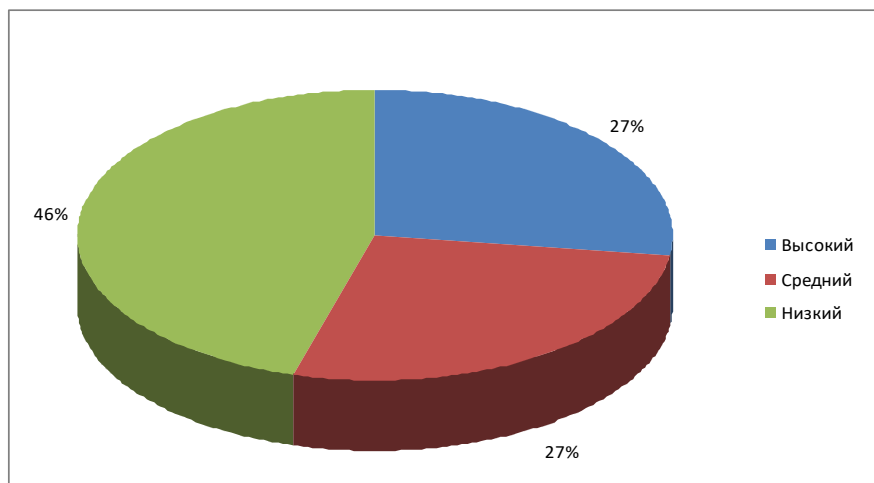

Рис.1. – Результати експрес-тесту «Встановлення причинно-наслідкових зв'язків»

Узагальнюючи результати дослідження, можна визначити наступне.

27,3% учнів мають високий рівень розвитку, здатні будувати причинно-наслідкові зв'язки, вірно інтерпретувати факти (дані), висловлювання (формулювання), графіки (графічні дані), питання і т.д.; ретельно аналізувати і оцінювати головні альтернативні точки зору; робити обґрунтовані, раціональні (продумані) без вмісту помилок висновки; обґрунтовувати ключові результати і процедури, пояснювати припущення .

27,4% учнів мають середній рівень розвитку критичного мислення, вони частково інтерпретують фактами, графічними даними, надають аналіз і оцінки очевидних альтернативних точок зору; роблять обґрунтовані, що не містять помилок висновки. В той же час вони обґрунтовують тільки деякі результати або процедури, рідко їх аргументують; незалежно від даних (фактів) або логічних міркувань, підтримують або захищають погляди і позиції, засновані на особистих інтересах та вподобаннях; не враховують або поверхнево аналізують очевидні альтернативні точки зору.

45,3% учнів, тобто більшість все таки мають низький рівень критичного мислення, вони пропонують упереджені інтерпретації фактів, тверджень, питань, інформації або точок зору інших (людей); не в змозі ідентифікувати або квапливо відхилити сильні, релевантні (які відносять до справи) контраргументи; ігнорують або поверхнево оцінюють очевидні альтернативні точки зору; у суперечці використовують помилкові або нелогічні обґрунтування і твердження; підтримують або захищають погляди і позиції, засновані на особистому інтересі або упереджених думках; демонструють закритість свідомості до логічною раціональної аргументації.

Тобто, можна сказати, що більшість підлітків не можуть критично мислити, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розв'язувати неординарні проблеми та завдання, відрізнити істину від брехні, аргументувати власну відповідь та просто міркувати, заглиблюючись у саму суть питання. Але це можна змінити і удосконалити їх мислення різними методами та прийомами.

Значною є програма, яку підготував в 1970-х роках Інститут з розвитку філософії для дітей (США) під керівництвом Метью Ліпмана. Це була програма вивчення філософії і називалася вона «Філософія для дітей», головною її ідеєю був розвиток критичного мислення, виховання поваги до мудрості, формування вмінь в учнів логічно мислити та здатність до рефлексування, виховання моральної та соціальної відповідальності в особистості, ціннісного підходу до світу [5].

Щодо її головних принципів, то головним були: 1) вивчення філософствування, а не просто інформації про цю науку; 2) проблемне подання знань; 3) подання матеріалу не за допомогою підручників, а за допомогою філософських повістей (такі твори допомагали учням формувати питання, аналізувати приховану проблематику, аргументувати власну відповідь); 4) використання сократичного діалогу в навчанні, представлення учнів як дослідників, розглядання проблем через дискусію, творчість, дебати тощо. Учні повинні були міркувати творчо, критично, логічно, послідовно, обґрунтовано та контекстуально. М. Ліпман спирався в своїй програмі на зацікавленість та

допитливість учнів. Вважав, що саме інтелектуальна гра допоможе дітям досягнути світ, базуючись на позитивних переживаннях. Ця програма будувалася на когнітивних емоціях як гра уяви, радість від поставлених складних питань, насолоди від пошуку істини тощо. Під час уроків не було напруги між вчителем і учнем, вони лише сиділи на підлозі та вели відкриту критичну дискусію за методом сократичного діалогу, і внаслідок цього учні самі приходили до висновку, знаходили істину. Вони виходили на такі проблеми: відношення причини і наслідку, чуттєвого і раціонального, дотикового і візуального та інше. Тому учні, володіючи мовою та логікою могли якісно критично мислити. Діти найбільш зацікавлені у лінгвістично комунікативному факторі, а саме в тому, щоб мати можливість спілкуватися з однокласниками на цікаві теми, які не є частинами уроку. Перед учнями ставиться проблема, і вони відстоюють власну думку в колі однолітків, тим самим розвиваючи логічне мислення, вміння формулювати власні думки, вміло їх подавати. В цьому випадку саме лінгвістична свобода є базисом інтелектуальної відкритості та комунікації.

Цікавими є методи і шляхи розвитку критичного мислення, які слід застосовувати для того, щоб покращити логіку підлітків, розвинути здатність формувати власну думку та чітко її аргументувати [4]. Наприклад, технологія «Розвитку критичного мислення», яка була створена американськими педагогами, полягала в тому, щоб поділити урок на три етапи: 1) виклик (дитина ставить собі питання «Що саме вона знає з цієї проблеми?»); 2) обґрунтування (намагається відповісти на поставлені питання); 3) рефлексія (узагальнення того, що дізнався). Побудувати такий урок важко, тому можна використовувати на кожному етапі окремі види роботи.

Цікавими є такі методи, які доречні під час певних етапів уроку та, які зможуть покращити критичне мислення дітей. Найбільш поширеними є кластер (виокремлення смислових одиниць тексту і їх графічне оформлення в певному порядку у вигляді грони); прийом асоціацій (при з'ясуванні теми, адже учні можуть виказати пропозиції щодо теми уроку, свої асоціації); дерево

передбачень (допомагає учням приблизно спрогнозувати сюжет твору, процес вирішення задачі чи проблеми); таблиця «Знаємо-Хочемо дізнатися-Дізналися» (перед учнями ставляться питання, які стосуються проблеми, учні заповнюють перші дві колонки, і вже методом роботи в парах заповнюють третю); прийоми «кути»(клас ділиться на дві групи і кожна доводить власну думку); стратегія «Fishbone» (діти малюють кістку риби, на верхній частині пишуть проблему, а на нижній – факти, дослідницька робота проводиться в групах, потім діти повинні презентувати зв'язок проблем з фактами, заповнивши всю кістку); тонкі та товсті питання (діти створюють таблицю, в першій половині знаходяться розгорнуті питання, а в другій – прості, вони заповнюють таблицю, відповідаючи на них); дискусія (відбувається обмін інформацією, формується комунікативна культура, можливість підлітка конкретно аргументувати власну думку). Саме ці прийоми могли б активізувати діяльність підлітків та розвинути їх критичне мислення, але, на жаль, ці методи не є актуальними у сучасному навчальному процесі, як показали результати спостереження.

Висновки. Оцінюючи все вище подане, можна сказати, що критичне мислення та шляхи його розвитку є актуальною темою сьогодення, яка спрямовує багатьох педагогів, психологів та науковців до створення нових методів та прийомів розвитку цього мислення. Саме втілення цих ідей в життя повинно реалізовуватися постійно, адже за результатами дослідження можна побачити доволі низький рівень розвитку критичного мислення у підлітків, тому більшості дітей буде важко реалізувати свої можливості в майбутньому. Формування цього типу мислення повинно розвиватися з раннього віку, щоб особистість мала можливість обґрунтовувати власну думку, оцінювати проблемні ситуації, спростовувати певні положення, усвідомлювати зв'язок між суперечностями та просто бути організованою та цілеспрямованою.

Література:

1. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії: [посібник для вчителя]. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. 70 с.

2. Що таке критичне мислення та чому воно таке важливе?

URL:<https://tokar.ua/read/23413>

3. The Holistic Critical Thinking Scoring Rubric - HCTSR A Tool for Developing and Evaluating Critical Thinking Peter A. Facione, Ph.D. and Noreen C. Facione, Ph.D.

4. Приемы развития критического мышления школьников на уроках литературного чтения. URL:ext.spb.ru/2011-03-29-09-03-14/137-preschool-literature/3669-2013-10-20-03-35-23.html

5. Юлина Н. С. Философия для детей. Москва: Российская академия наук Институт философии, 1996. 241 с.